

Wetenschap en Samenleving

Maandblad

gewijd aan de ontwikkeling der wetenschap
en haar betekenis

voor mens en maatschappij

Orgaan van het

Verbond van Wetenschappelijke Onderzoekers

17e jaargang, februari 1963, nr. 2

W
en
S

INHOUD:

Dr E. van Albada-van Dien: Aankondiging met citaten uit „Wereldpolitiek en ABC-wapens”	pag. 21
Dr W. A. Verloren van Themaat: Een kunsttaal zonder flexie?	pag. 26
Bertrand Russell: Boodschap aan Nederland	pag. 28
De tweede druk van de Pugwash-nota is bijna uitverkocht. Wat nu?	pag. 30

Ir. A. W. VAN DEN BAN

De psychologie van de vrede

Rusland heeft vorig jaar een bom van 60 miljoen ton TNT tot ontploffing gebracht. Volgens persberichten is de kracht van deze bom zo groot, dat, als hij op 150 km hoogte boven Zwitserland tot ontploffing zou zijn gebracht, de mensen, die hier in Nederland naar keken, zodanig verblind zouden zijn, dat hun ogen waren beschadigd. De Amerikanen zeggen over tienduizenden atoombommen te beschikken. In Wetenschap en Samenleving, 1962, no. 7/8, heeft het Nederlands Pugwash-comité uitvoerig aangetoond, dat als deze bommen gebruikt worden de kans zeer groot is, dat we allen vernietigd worden. Op welke wijze nu kunnen we voorkomen, dat we door dergelijke wapens vernietigd worden?

Brouwer heeft er in W. en S. 1962, no. 10 op gewezen, dat wij dit trachten te bereiken door ons zo sterk te maken, dat niemand ons durft aan te vallen, maar dat de sociaalpsychologen zich ernstig afvragen of dit wel een effectieve methode is. Deze vraag is besproken op het jaarlijkse congres van de American Psychological Association in september 1960. Uit het verslag van dit congres¹ wil ik enige uitspraken kort weergeven. Het antwoord der psychologen is ge-

¹ Zie: *The Journal of Social Issues*, 17 (1961) no 3, pp. 1—86, *Psychology and Policy in a Nuclear Age*, ed. R. W. Russell.

The American Psychological Association is met haar 15.000 leden verreweg de voornaamste organisatie van Amerikaanse psychologen. De redacteur R. W. Russell (Indiana University), is secretaris-generaal van de International Union of Scientific Psychology. De 7 andere auteurs van dit nummer behoren ook tot de bekwaamste psychologen ter wereld. De discussie over dit vraagstuk is voortgezet in: M. Deutsch, *Psychological Alternatives to War*, *Journal of Social Issues*, 18 (1962) no. 2, pp. 97—119.

baseerd op de overtuiging, dat oorlogen worden gemaakt door mensen. Als we het ontstaan van dergelijke conflicten willen voorkomen, zullen we dus eerst empirisch moeten onderzoeken, welke factoren het ontstaan van conflicten tussen mensen beïnvloeden. Het resultaat van het onderzoek, dat tot dusverre is gedaan, is niet altijd even vriendelijk voor onze huidige methoden om vernietiging in een oorlog met kernwapens te voorkomen. De Algemene Vergadering van de UNO nam op 2-11-1959 met algemene stemmen de resolutie aan: "The question of general and complete disarmament is the most important one facing the world today". Het enige wat men er tot dusverre in de praktijk aan gedaan heeft is echter een versterking van de bewapening. De psychiater Frank (Johns Hopkins Hospital) vergelijkt dit met de reactie van een alcoholist, die zijn angsten en depressies tracht te bestrijden door te drinken, wat deze angsten en depressies juist versterkt.

Deutsch (Bell Telephone) toont aan, dat het op deze wijze onmogelijk is een stabiele toestand te bereiken. Als we de vernietigingskracht van de huidige wapens vergelijken met die van 1936 en rekening houden met al het onderzoek, dat thans wordt gedaan om nieuwe wapens te ontwikkelen, kunnen we er wel zeker van zijn, dat er binnen 25 jaar nog veel krachtiger wapens zijn dan nu. Hierdoor kunnen de leiders van een land, terecht of ten onrechte, de overtuiging krijgen, dat zij in staat zijn hun tegenstanders zoveel schade toe te brengen met een verrassende aanval, dat hij niet meer in staat is vernietigend terug te slaan. Bovendien zal het aantal landen, dat over kernwapens beschikt, snel stijgen. Er hoeft dus maar ergens in de wereld iemand op een verantwoordelijke post te zijn, die de spanning niet langer kan dragen, of de oorlog is begonnen. Bovendien is uit verschillende onderzoeken gebleken, dat bedreiging vaak juist het gedrag opwekt, dat men tracht te voorkomen. Hoe komt het nu, dat de volken in een koude oorlog tegenover elkaar staan? Ongetwijfeld spelen belangentegenstellingen hierbij een rol, maar dit is toch niet het enige. De oude Grieken spraken al over alle niet-Grieken als Barbaren. Ook in het algemeen is er een neiging om mensen, waar men zelden of nooit enig menselijk contact mee heeft, allerlei slechte of zelfs onmenselijke eigenschappen toe te dichten. Dit wordt versterkt door de neiging van de mensen om het beeld, dat zij van hun omgeving hebben, tot een logische eenheid te vormen en daarbij te denken in eenvoudige tegenstellingen. Als *wij* dus goed, vriendelijk en redelijk zijn, moeten *zij* (*de vijand*) wel slecht, wreed en onredelijk zijn. Dit betekent ook, dat als *wij* iets doen dan is dit goed, want *wij* doen het met goede bedoelingen, maar als *zij* hetzelfde doen (bijv. hulp aan onderontwikkelde gebieden) dan is dit slecht, want *zij* doen het immers met kwaadaardige bedoelingen. Door deze wijze van denken kan bij een kleine tegenstelling tussen twee volken in elk land een stereotype ontstaan van het andere volk, dat elke samenwerking praktisch onmogelijk maakt.

Bronfenbrenner (Cornell University) kon in Rusland onderzoeken welk beeld men daar van de Amerikanen heeft, doordat hij goed Russisch spreekt. Hij praatte met een groot aantal volgens toeval gekozen Russen. Het bleek, dat het beeld, dat zij van de Amerikanen hebben precies het spiegelbeeld is van het beeld, dat de Amerikanen van de Russen hebben. Zo menen de Russen, dat het Amerikaanse volk door een kleine kliek kapitalistische militairisten tegen zijn wil naar een oorlog wordt gedreven, maar de Amerikanen menen, dat een kleine groep communistische leiders hetzelfde presteert, terwijl in beide landen een groot deel van de bevolking achter de regeringsleiders staat. Op deze wijze krijgen beide partijen een volkomen verwrongen beeld van de tegenpartij, wat zelfs zover kan gaan, dat men de voorkeur geeft aan een

oorlog met kernwapens boven de mogelijkheid ooit te moeten leven onder het regime van de tegenstander.²

Voor de verklaring van het ontstaan van dit verwrongen beeld is het belangrijk te denken aan een algemeen aanvaard resultaat van de communicatie-leer: „Men is in het algemeen geneigd om vooral aandacht te schenken aan inlichtingen, die in overeenstemming zijn met de opvattingen, die men reeds bezit.” Als dus eens een Nederlandse krant een beeld geeft van Rusland, dat sterk afwijkt van het heersende stereotype, zal het weinig gelezen worden en zeker niet worden aanvaard. Toen Bronfenbrenner dan ook met een Amerikaans journalist in Moskou besprak, dat het beeld, dat de Amerikaanse kranten van Rusland geven, sterk afwijkt van de werkelijkheid, kreeg hij als antwoord: "Sure, I know, but when a communist acts like a communist it is not news. If I want to be sure that it will be printed back home, I have to write what's wrong with the system, not its successes." Het is zeker wenselijk om eens te onderzoeken in hoeverre dit algemeen geldt.

De neiging om het verwrongen beeld van de tegenpartij als juist te aanvaarden wordt nog versterkt, doordat vrijwel alle massa-media aan beide kanten van het ijzeren gordijn een bijna uniform beeld geven van de andere zijde. Uit psychologische laboratoriumproeven van Asch e.a. is wel gebleken, dat de mensen, die in een groep worden gebracht, die eensgezind een bepaalde mening verdedigt, een sterke neiging hebben om deze mening als juist te aanvaarden; zelfs indien het hun geen moeite zou kosten om de onjuistheid hiervan te ontdekken, als zij niet meer tot deze groep behoren. In de praktijk lezen de meeste Nederlanders zelden een krant en komen zij zelden met iemand aan het praten, die hen het communistische wereldbeeld laten zien. Hierdoor is het bijzonder moeilijk om hetgeen men wel leest of hoort kritisch te beoordelen.

Persoonlijke contacten met mensen van de andere partij hebben zelfs lang niet altijd tot gevolg, dat men kritisch gaat denken over zijn eigen standpunt, zoals wel duidelijk is gebleken uit het onderzoek naar het effect van een studie in het buitenland. Dit geldt wel zeer sterk voor contacten tussen communisten en niet-communisten, omdat deze gewoonlijk gebaseerd zijn op onderling wantrouwen. Als u iemand ontmoet, waarvan u overtuigd bent, dat hij u tracht te bedriegen en dit soms nog duidelijk laat blijken ook, dan is het bijzonder moeilijk hem van uw oprechte en eerlijke bedoelingen te overtuigen. Onderling begrip kan door persoonlijke contacten gewoonlijk het gemakkelijkst ontstaan, als men gezamenlijk werkt aan een taak, waarbij men beiden belang heeft. Dit kan bijv. de ontwikkeling van een bepaalde tak van wetenschap zijn.

De huidige internationale contacten zijn echter vaak gebaseerd op wantrouwen. Osgood (University of Illinois) zegt hiervan: "We are continuing to practice rites and rituals of international relations that were developed in and appropriate to the past, firmly believing them to be realistic in a nuclear age which renders them suicidal". Een reden, dat deze methoden toch nog gehandhaafd worden, is dat uit tal van onderzoeken is gebleken, dat het voor mensen onder sterke emotionele spanningen bijzonder moeilijk is om nieuwe wegen te vinden.

De huidige internationale spanningen bewijzen niet, dat het onmogelijk is te

² Conflicten, die veroorzaakt worden, doordat men een stereotype van elkaar heeft, dat niet met de werkelijkheid overeenkomt, zijn niet alleen te vinden bij contacten tussen communisten en niet-communisten, maar ook bij contacten tussen allerlei andere volken, bijv. tussen Nederlanders en Italiaanse en Spaanse arbeiders.

Zie: J. van Mourik. De aanpassing aan en van de buitenlandse arbeiders, in *Vrijheid en Democratie*, 19-10-1961, no. 654, p. 5.

komen tot een maatschappij met een grotere mate van onderling vertrouwen, en daardoor een grotere kans op vrede. We hebben bijv. ook in de laatste 50 jaar in de strijd tussen de vakbonden en de werkgevers gezien, dat wantrouwen en stakingen vervangen zijn door een zekere mate van onderling vertrouwen. In het verleden hebben oorlogen een functie gehad bij het oplossen van onderlinge tegenstellingen tussen de volken, maar in deze tijd zijn zij daar niet meer toe in staat. We zullen dus naar andere strijdmethoden moeten zoeken. De ervaringen, die Ghandi heeft opgedaan met zijn strijd tegen de Engelsen in India, leert dat het niet geheel onmogelijk is om dergelijke vreedzame strijdmethoden te vinden.

Onderzoek noodzakelijk

Onze huidige kennis is nog verre van voldoende om duidelijk te kunnen aangeven op welke wijze het mogelijk is de betrekkingen tussen de volken zodanig te regelen, dat een oorlog voorkomen kan worden. Terecht wijst D. Katz (University of Michigan Center for Research on Conflict Resolution) dan ook op de noodzaak van meer onderzoek. Natuurlijk is het bij wetenschappelijk onderzoek nooit mogelijk om van te voren met zekerheid te voorspellen, dat men de gewenste resultaten zal bereiken. Laten we eens veronderstellen, dat er slechts een kans is van 1 op 1000, dat we er in slagen met behulp van de resultaten van een dergelijk onderzoek een derde wereldoorlog te voorkomen. Het lijkt dan verantwoord om hieraan een duizendste van ons defensiebudget te besteden. Dat zou dan voor Nederland f 2.000.000 per jaar zijn, wat in de kringen van de sociale wetenschappen als een aanzienlijk onderzoekbudget wordt beschouwd.

Aan vrijwel elk toegepast onderzoek moeten de verschillende wetenschappen tegelijk hun bijdrage leveren. Zo zal het ook voor onderzoek ten behoeve van de vrede wenselijk zijn om niet alleen de psychologen in te schakelen, die hier aan het woord zijn geweest. De sociologen kunnen hier eveneens hun bijdrage leveren, zoals in ons land is aangetoond met de recente dissertaties van Thurlings en de Moor.³ Onderzoek van economen over belangentegenstellingen, zoals dat door Boulding aan de University of Michigan wordt gedaan, is eveneens van belang. Daarnaast is ook het werk van politicologen en juristen van belang, zoals dit in Nederland bijv. door Röling wordt gedaan. Tal van uitstekende voorbeelden van een dergelijke interdisciplinaire aanpak kan men vinden in het Journal of Conflict Resolution, dat wordt uitgegeven door de University of Michigan.

In dit artikel heb ik het congresverslag van de American Psychological Association bekort tot op $\pm 5\%$ en het daarmee een groot deel van zijn waarde doen verliezen. Het originele verslag heeft echter de belangrijke verdienste, dat het zeer weinig vakjargon bevat, zodat het ook voor politici en geïnteresseerde leken leesbaar is.

³ Zie ook: Daudt, de Moor, Thurlings en de Vooys, Het conflict als maatschappelijk verschijnsel. Spectrum, Utrecht-Antwerpen, Serie Mens en Medemens.